

Рожкова Світлана Олександрівна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРИНЦИП СВОБОДИ І ДОБРОВІЛЬНОСТІ ПРИ УКЛАДАННІ ШЛЮБУ ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Рішення про створення сім'ї є одним із найважливіших у житті людини як у юридичному, так і в суто практичному сенсі. Крім того, воно породжує численні правові наслідки для осіб, які його приймають тому інститут сім'ї є одним із найбільш відомих та обширних у цивільному праві та виділяється в окрему галузь - власне, у сімейне право.

Через це особи, які виявили намір вступити у шлюб, мають володіти відповідним бажанням та розуміти наслідки свого рішення – для забезпечення даного моменту у сімейне право було введено принцип свободи і добровільності при укладанні шлюбу. Цей принцип є прямим продовженням загальних прав та свобод людини, закріплених у Конституції, фактично забороняє примушування до шлюбу та надає людині право розпоряджатись власною можливістю створення сім'ї на свій розсуд.

Безпосередньо у Сімейному кодексі даний принцип сформульовано наступним чином, що шлюб базується на вільній згоді чоловіка та жінки та примушування жінки та чоловіка до шлюбу не припускається [1, ст. 24].

Стаття має відсилку на наслідки неправомірно зареєстрованого шлюбу, що виражаються у можливості його скасування, а також на таке поняття, як «примушування до шлюбу», яке є ключовим для визнання сімейного союзу неправомірним – у разі виявлення факту застосування примусу суд повинен розірвати шлюб з метою захисту прав постраждалої особи.

Неусвідомлення наслідків своїх дій у даному випадку означає перебування особи у стані алкогольного чи наркотичного або іншого сп'яніння, обмежену дієздатність тощо, тобто укладання шлюбу з особою, що

перебувала у такому стані, вважається використанням її безпорадного становища і також є недійсним.

Про ключову роль добровільності у сімейному праві свідчить також той факт, що примушування до шлюбу є кримінальним правопорушенням та карається у загальнокримінальному порядку. Дане правопорушення та покарання за його вчинення регламентується статтею 151-2 Кримінального кодексу України, а саме: змушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співіснування без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цим наміром особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк [2, ст. 151-2].

Із цього випливає, що добровільність шлюбу охороняється державою на двох рівнях – цивільно-правовому та кримінально-правовому. Зважаючи на те, що її відсутність ставить під сумнів легітимність акту створення сім'ї, добровільність можна вважати не просто одним із основних принципів сімейного права, а й найбільш фундаментальним.

Зважаючи на те, що розірвання сімейних відносин у нашому законодавстві є цілком можливим та підтверджується регулярною практикою, до характеристики принципу добровільності можна додати продовжуваність – це означає, що бажання особи перебувати у таких відносинах повинне проявлятися не тільки на стадії їх безпосереднього виникнення, а також упродовж всього їх існування, у іншому разі співмешкання та відносини з такою особою можуть бути прирівняні до примушування – наприклад, у разі, якщо одного з членів подружжя, яке виникло добровільно, силою утримує у сумісному житті інший всупереч бажанню першого, принцип добровільності буде порушено.

Таку думку підтверджує М. Меджул у своїй монографії та зазначає, що добровільність шлюбу є триваючою умовою, тобто має вирішальне значення

не тільки при укладенні шлюбу, але і під час всього періоду його дії. Адже жоден із подружжя не може бути примушений до продовження шлюбу, на гарантування цього і передбачено право розірвати шлюб [3, с. 359].

Також, варто зазначити думку С. Клименко, який каже, що коли один із подружжя наводить скасовувальну або відкладальну обставину, згода перетворюється на умову, що «є підставою для результативного наслідку від настання або ненастання якого буде залежати розвиток відносин» [4, с. 32]. Це означає те, що особи, які мають намір укласти шлюб, повинні заявити про це із власної волі і ця добровільна згода має бути безумовною, а також ці заяви не можуть бути зроблені з умовою або із зазначенням терміну.

Крім того, до порушника сімейного законодавства, дії якого визнаються кримінальним правопорушенням, у відповідності до законодавства судом будуть застосовані заборонні приписи, тобто заборона на контакт із постраждалою особою. Таким чином, принцип добровільності з точки зору законодавства є продовжуваним та охороняється протягом усього часу існування шлюбу цивільним і кримінально-правовим законодавством.

Отже, теоретичне законодавче забезпечення принципу добровільності у сімейному праві знаходиться на високому рівні. Щоб визначити рівень практичного забезпечення, необхідно звернутись до судової практики, яка хоч і не є безпосередньо джерелом права, але досить часто застосовується для вирішення завдань, подібних за своєю суттю.

У дослідженні принципу добровільності можна привести як приклад Постанову Верховного Суду України від 14 грудня 2021 року про визнання шлюбу недійсним. Дане рішення представляє недотримання принципу добровільності укладання шлюбу, адже він був укладений без вільної згоди чоловіка. А саме, заяву подала донька, про визнання недійсним і недобровільним шлюб між батьком та його дружиною. У позові донька зазначала, що на момент укладання шлюбу згідно з висновком комплексної судово-психіатричної експертизи її батько страждав хронічним психічним розладом у вигляді органічного ураження головного мозку судинного генезису

з інтелектуально-мнестичним зниженням та афатичними порушеннями. А тому, станом на 21 січня 2004 року він за своїм психічним станом не усвідомлював повністю значення своїх дій і не міг керувати ними. Таким чином, даний шлюб уже не може бути добровільним, а отже, підлягає розгляду в судовому порядку.

У розгляді цієї справи суди відмовили в задоволенні позову із виключних мотивів, а саме: суд першої інстанції вважав, що у висновку комплексної судово-психіатричної експертизи, яка була призначена в межах кримінального провадження не встановлено саме абсолютну неспроможність батька усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними в момент реєстрації шлюбу, а також вказано, що цей висновок не є допустимим доказом. Суд апеляційної інстанції, натомість, вважав, що рішення суду першої інстанції не в повній мірі відповідає закону, але при цьому не змінив рішення суду першої інстанції, і також підтвердив те, що висновок комплексної судово-психіатричної експертизи є недопустимим доказом.

Натомість, позиція Верховного Суду при виборі і використанні норми права до спірних правовідносин бере до уваги висновки щодо застосування відповідних норм права, викладених в постановках Верховного Суду і робить висновок, що доказами є будь-які фактичні відомості, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність фактів, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. І саме тому, висновок комплексної судово-психіатричної експертизи, який надала донька, є предметом доказування у цій справі. Через те, згідно з наведеним, колегія суддів вважає, що: касаційну скаргу необхідно задовольнити частково; оскаржені судові рішення скасувати та передати цю справу на новий розгляд до суду першої інстанції [5].

Таке рішення є досить типовим для сучасного сімейного права України, і саме на цьому прикладі можна чітко побачити, що процес доказування певних обставин, що слугують порушенням умов добровільності укладання шлюбу, не завжди є безсумнівним та простим процесом, але, натомість, суди є завжди

неупередженими та спрямовані на чітке встановлення фактів, через які могли б порушуватись або порушуються права людини.

За даним прикладом і враховуючи все вищезазначене можна дійти висновку, що українське сімейне право добре забезпечує принцип добровільності шлюбу та захист прав членів сім'ї як у теорії, причому на кількох рівнях – цивільному та кримінальному, так і на практиці. Дані властивості забезпечуються як національним законодавством, так і деякими міжнародно-правовими аспектами, що декларують зменшення втручання держави у приватне життя людини, зокрема сімейне, шляхом делегування судам суто організаційних повноважень і забезпечення кожному індивіду права вирішення власної долі у сімейному плані виключно за власною волею, що проявляється у посиленні захисту слабшого члена соціуму від посягань сильнішого та зменшенні бюрократизму з метою збереження доступу до правосуддя для кожного.

Джерела:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 31.10.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 01.09.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Менджул, Марія: Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування): монографія/Марія Василівна Менджул. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. – 420 с.
4. Клименко С. Особливості регламентації та визначення умов укладення шлюбу. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» ». 2013. № 6-3. Т. 2. С. 31-34.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Постанова Верховного Суду України від 14 грудня 2021 року.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010360> (дата звернення 31.10.2022).
Науковий керівник: Кочина Олександра Сергіївна к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права Національного університету «Чернігівська політехніка».

Струнь Анастасія Олегівна

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Хмельницького університету управління та правом
імені Леоніда Юзькова*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням воєнного стану, виникла нагальна потреба по забезпеченню прав людей, що вимагає активних дій з боку всіх органів публічної влади, особливо від ОМС, оскільки вони найбільш наближені до населення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Також закон передбачає захист безпеки населення та інтересів держави.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася, необхідно звернути окрему увагу на забезпечення прав і свобод людини, органами місцевого самоврядування. Питання є актуальним та безперечно важливим, адже під час воєнного стану, захист людини виступає найважливішою та найвищою цінністю. Тому варто дослідити як, якими методами, який процес здійснення захисту органами місцевого самоврядування; їх повноваження, реорганізацію та значення в залежності від регіону нашої держави.